

Sigurd Skirbekk:

Bør "høyre" og "venstre" få en avløsning?

(Dagsavisen; Oslo 5.7.)

Uttrykkene "høyre" og "venstre" nyttes daglig i politiske kommentarer. Ikke minst blir begrepene brukt i den del av media som er basert på kvikke kommentarer for å karakterisere politiske posisjoner.

Dersom uttrykkene inngår som et prefiks for "ekstremisme" eller "radikalisme", kan de, i tillegg til å plassere folk i det politisk landskap, også oppfattes som faresignaler: for å angi at noen eller noe beveger seg utenfor sirklene for det demokratiske og ansvarlige. Ofte kan signaleffekten ved disse uttrykkene - at dette eller hint er noe en journalist mener vi skal være på vakt mot - komme istedenfor en presentasjon av det budskap som en leser eller lytter kunne ønske å ta stilling til på egen hånd.

Det kan rettes flere innvendinger mot den utstrakte bruken av de to betegnelse. Først og fremst fordi de er grovmaskede og tildekker at politikken verden er mer sammensatt og flerdimensjonal. Ved en dekomponering av "høyre" og "venstre" i ulike dimensjoner, kan det bli klart at forskjellige betydninger av "høyre" godt lar seg forene med mange betydninger av "venstre", og omvendt. Samtidig har hvert av uttrykkene også en del betydninger som er innbyrdes uforenlige. Det er med andre ord grunn til å mene at uttrykkene ikke lenger har en samlende og opplysende funksjon.

Det har ikke alltid vært slik. Brukt i politisk sammenheng stammer begrepsparet høyre/venstre opprinnelig fra en avstemning i nasjonalforsamlingen under den franske revolusjon: De som var for kongen gikk til høyre; de som var mot kongen, og dermed for republikken, gikk til venstre. "Høyre" ble en betegnelse for tradisjon, tro og autoritet. "Venstre" ble en betegnelse for tilslutning til revolusjonsidealene frihet, likhet og brorskap. Skillet mellom høyre og venstre kom til å bety tilslutning til et arvelig aristokrati eller til valgte representanter, til et elitestyre eller til et folkestyre. Etter hvert ble høyre og venstre oppfattet som betegnelser for en vertikal og en horisontal dimensjon i politikk og samfunnsliv.

Opp gjennom det attende århundre var dette en meningsfull inndeling av politiske partier og bevegelser. Etter den politiske franske revolusjon og den industrielle engelske revolusjon fikk de sentrale europeiske stater konkurrerende grupperinger som skilte seg fra hverandre i synet på autoritet og orden og på ønskeligheten av frihet og demokrati. Konservativ partier kunne tilordnes høyreorienterte ideologier. Liberale partier kunne tilordnes en politiske venstreside.

Da sosialistiske og fascistiske partier kom på banen, ble det vanlig å se sosialismen som et ytre venstre, liberale grupperinger som et indre venstre, konservative som et indre høyre og fascistiske grupperinger som et ytre høyre. Men det ble snart tydelig at ikke alle politisk

motsetninger lot seg tilordnes en enkel dimensjon. Forskerne har langt fra vært enige om å plassere en massebevegelse som den tyske nasjonalsosialismen i forlengelsen av det tradisjonelle høyre. Og oppfatningen av det sovjetiske byråkrati som en ekstrem variant av venstresidens likhetsidealer, er lett å kritisere.

Mot slutten av forrige århundre - etter at fascismen hadde tapt i 1945, etter at den klassiske konservatismen var blitt sterkt svekket fra 1960-tallet av, og etter at den marxistiske sosialismen forsvant fra scenen i 1989, er det ideologiske spennet mellom de sentrale alternativer i politikken blitt langt mindre enn hva det var tidligere. Forskjellene mellom større partier kjennetegnes i dag av en litt ulik vektlegging av marked og privatisering eller av et regulerende byråkrati.

Det som i dagens demokratier kalles høyresiden og venstresiden, kunne i en idéhistorisk sammenheng like gjerne kalles en utvidet sosialliberalisme og et innskrenket sosialdemokrati.

Tilsynelatende kunne denne forkortelsen av det politiske spektrum ha gjort det mer enklere å bruke dimensjonen høyre/venstre som en relativ målestokk. Og i den grad høyre står for marked, og markedet er noe som først og fremst gavner folk med store ressurser, og i den grad stat står for offentlig styring fra folkevalgte organer, og det er noe som først og fremst gavner folkeflertallet, så kunne begrepene høyre og venstre forsvares.

Men, de politiserte motsetninger er som nevnt bestemt av flere dimensjoner, og da fører det klassiske begrepsparet lett til forvirring. Eksempelvis er det ikke helt enkelt å plassere dimensjonen vekst/vern i en høyre/venstre-akse. Naturvern kan kalles konservativt, og dermed høyreorientert, i og med at det er noe overlevert som søkes bevart. Men det kan kalles antikapitalistisk, og dermed venstreorientert, i og med at det forutsetter sterk statlig regulering av næringsvirksomhet.

Moralske dimensjoner er et annet eksempel på noe som også kommer på tvers av høyre- og venstredimensjonen. Moral vil normalt bety at autoritative normer settes over folks frihet, og kunne slik sett tilordnes konservative tradisjoner. Samtidig vil moralsk selvdisciplin være en forutsetning for et fungerende folkestyre, og dermed noe som begrenser nødvendigheten av elitestyrer.

Ulike syn på innvandring lar seg heller ikke entydig tilordne høyre/venstre-dimensjonen. I den grad krav om innstramminger er i overensstemmelse med folkeflertallets ønsker, og det er de i alle sentrale stater i dagens Europa, så kan dette synet kalles venstreorientert. I den grad det samme syn innebærer en diskriminering, eller en ekskluderende forskjellsbehandling av borgere, vil det i en viss betydning av ordet kunne kalles høyreorientert. Dette dilemmaet løses ikke ved nye ordkonstruksjoner som "høyrepopulisme"; et laget ord for å redde bruksretten til prefikset høyre-, med alle dets assosiasjoner. Analytisk sett er ordet nokså håpløst.

Den opprinnelige meningen med den politiske inndeling i et høyre og et venstre var ikke bare bestemt av forskjellen mellom hierarki og egalitet. Slagordene fra den store revolusjon var ikke alene *frihet* og *likhet*, to idealer som mange har sett som motsetninger. Det ble også ropt på *brorskap*. Dette har senere vært utlagt som et program for *det inkluderende*, i tillegg til at brorskap var et program for å gjøre samfunnet menneskelig sett *varmere*.

Til å begynne med kunne et utvidet brorskap oppfattes som en naturlig i forlengelse av det republikanske program: Nasjonen skulle ikke lenger bare bli representert ved en elite, men være et uttrykk for folket. Et folkestyre forutsatte imidlertid at borgerne identifiserte seg som *et folk*. Nasjonalismen program — at kulturelle og politiske grenser burde falle sammen — forsterket denne identiteten og gav demokratiet en moralsk ryggrad. Denne moralen var en forutsetning for en utvidet lojalitet og for at den nye samfunnsorden ikke skulle forfalle til anarki eller tvang.

Dette politiske landskap endret seg da mange begynte å oppfatte klasseidentitet som et mer grunnleggende brorskap enn den nasjonale identitet. Fra å ha vært et kjennetegn på venstreorienterte bevegelser, ble nasjonalismen oppfattet som høyreorientert. Og historien om hva som var mest fellesskapsfremmende sluttet ikke der. I senere år er både det nasjonale og det klassebestemte fellesskap blitt utfordret av programmer for en altomfattende universalisme.

Men, brorskap er ikke det samme som et mest mulig omfattende fellesskap. Sterke brorskap er alltid avgrenset til grupperinger som skiller mellom *vi* og *de*. Det universalistiske program er i tillegg blitt beskyldt for å være en ideologi som i mange land fremmer en vestlig dominans. I våre dager kan vi høre at det egentlige brorskap er det som utgår fra mindre minoritetsmiljøer, og at større stater bør basere seg på å bli varig multikulturelle. Disse synsmåtene er igjen blitt sterkt kritisert, av folk som mener seg å ivareta venstresidens rasjonalitet og universelle rettsregler.

Det er lite trolig at disse stridighetene vil bli løst hvis en løsning skal være avhengig av å finne de rette arvinger til revolusjonens brorskapstanke. Revolusjonens kategorier kommer til kort. Det sterke og det maksimalt inkluderende fellesskap er motsetninger. Det mest realistiske kan være å tenke seg varierende fellesskapsformer: som konsentriske sirkeler fra det familiære til det lokale, det nasjonale, det sivilisatoriske og det globale, hver med sine funksjoner og forutsetninger. I tillegg må vi i moderne differensierte samfunn operere med sektorielle fellesskap.

Den opprinnelige betydning av høyre og venstre i politisk sammenheng har som nevnt vært hierarki og egalitet. Dette er en dimensjon som har vært mye anvendt i samfunnsforskningen, men da helst ikke slik at det ene er blitt oppfattet som galt og det andre som politisk korrekt. Det er de varierende balanseforhold mellom de to som danner utgangspunktet for mange typer av sammenlignende samfunnsstudier.

En studie av denne type ble for noen år siden presentert av hollenderen Geert Hofstede. Denne studien var basert på svar fra over et hundre tusen respondenter i nitti land. De gjennomsnittlige svarfordelinger fra de forskjellige land bekreftet mange antakelser om betydelige kulturforskjeller, også blant land som regnes som moderne.

En av de dimensjonene Hofstede referer til, gjaldt idealisering av lederes verdighet og uavhengighet eller av lav maktdistanse (*low power distance*). Ikke overraskende viste det seg at den gjennomgående norske verdiprofilen plassert Norge i en gruppe land som verdsette lav maktdistanse. I et motsatt kategori kom blant annet Pakistan. Presiserte begreper avledet av dimensjonen hierarki og egalitet kan altså brukes som et utgangspunkt for å forstå del kulturkonflikter mellom pakistanere og nordmenn. Derimot ville det virke fullstendig forvirrende dersom noen på dette grunnlaget ville karakterisere nordmenn som venstreorienterte og pakistanere som høyreorienterte.

Dette må bli konklusjonen: "Høyre" og "venstre" kan fortsatt brukes i en del sammenhenger, forutsatt at betydningen presiseres. Men vel så ofte kan det være grunn til å la dette ordparet bli avløst av andre forklaringskategorier.

* * *

Mitt innlegg i Dagsavisen 5.7. om begrepene "høyre" og "venstre" har ført til en kommentar fra billedkunstner Ferdinand Wyller. Jeg takker for hans betraktninger. Samtidig må jeg si at han mistolker meg, når han tillegger meg det syn at en sosial identifikasjon om konsentriske sosiale sirkler - fra det familiære til det lokale, det nasjonale, det sivilisatoriske og det globale - skulle kunne erstatte ideologi og tro. Derfor en presisering. Flere ideologier har henvist til "brorskap" som til et ideal for varme og inkluderende fellesskap. Det jeg pekte på var at den politiske bruken av brorskap tildekker en indre motsetning: Varme og sterke vi-fellesskap står alltid i forhold til et ikke-inkluderende de. Det realistiske vil derfor være å regne med ulike grader av engasjement og inkludering i forhold til nære og til fjerne fellesskap. I tillegg kan det sies at i moderne differensierte samfunn vil grensen mellom vi og de variere mer enn i tradisjonelle samfunn: Folk som representere et "de" i én sammenheng kan komme til å bli del av et "vi" i en neste sammenheng - av den grunn gjør vi klokt i ikke å tale alt for nedsettende om "de andre". Når det gjelder de store samfunnsideologier, har disse etter tur tapt troverdighet og oppslutning i seinere tiår. Tilbake står en slags nyliberalisme, basert på idealer om individers frihet overfor markedet og rettigheter i forhold til en stat med store ressurser. I min bok *Ideologi, myte og tro ved slutten av et århundre* (Tano/Aschehoug 1999) argumentere jeg for at denne nyliberale ideologien er så utilstrekkelig, og inneholder så mange selvmotsigelser, at den ikke kan forventes å bli dominerende i lengre tid enn sine forgjengere. Men dette betyr ikke at jeg tror framtidige samfunn kan klare seg uten samlende og oversiktlige ideologier. Jeg tror bare ikke at vi i dag har utviklet noe adekvat svar på modernitetens mange utfordringer. Når det gjelder mitt bidrag til utviklingen av en ideologi som kan avløse nyliberalismen, må jeg bare vise til bøker jeg har skrevet.